

CARTOGRAFÍA DOS APELIDOS DE GALICIA: PRESENTACIÓN DO PROXECTO

Xulio Sousa Fernández
Instituto da Lingua Galega - Universidade de Santiago de Compostela

A informática converteuse nos últimos anos nunha ferramenta indispensable para o tratamento e a análise da información lingüística. No ámbito da xeografía lingüística a súa aplicación supuxo unha renovación da metodoloxía e fixo posible que os resultados da investigación se enriquecesen. No campo da onomástica, os investigadores sempre mostraron o interese e a necesidade por coñecer a distribución xeográfica dos nomes persoais. A información que se extrae de conxugar xeografía e onomástica pode axudar a coñecer a orixe e a difusión dun apelido dentro dun territorio lingüístico. Non obstante, aínda hoxe son diversos os factores que dificultan a realización de estudos deste tipo. Por un lado, resulta complicado conseguir un corpus onomástico que ofrezca datos exhaustivos e fiables para realizar análises concluíntes; por outro, ata hai ben pouco non existían ferramentas que permitisen o tratamento conxunto de datos xeográficos e onomásticos. Por estas causas as propostas dos estudosos sempre tiveron un carácter excesivamente provisorio e aproximativo.

Neste contexto e co fin de incitar o desenvolvemento dos estudos onomásticos no ámbito galego, nace o proxecto *Cartografía dos apelidos de Galicia*. Nesta exposición pretendo presentar as características xerais do proxecto e tamén mostrar algúns exemplos que ilustran a súa utilidade. Este proxecto enmárcase dentro do labor de investigación en onomástica do Instituto da Lingua Galega da Universidade de Santiago de Compostela. Os resultados que se tiren del serán aproveitados noutras dúas investigacións que xa neste momento están en desenvolvemento e nas que participan investigadores do ILG, especialmente o *Patrom (Dictionnaire historique de l'anthroponymie roman*, coordinado polo profesor Dieter Kremer, da Universidade de Trier, Alemaña) e o *Diccionario de apelidos galegos*.

Xulio Sousa Fernández

1. Presentación do proxecto *Cartografía dos apelidos de Galicia*

A coordinación do proxecto está dirixida polos investigadores do Instituto da Lingua Galega da Universidade de Santiago de Compostela Ana Isabel Boullón Agrelo e Xulio Sousa Fernández. Para o desenvolvemento das aplicacións informáticas que se empregarán no proxecto e mais para a elaboración e o mantemento dos dispositivos que permitirán a súa divulgación por internet cóntase coa colaboración do Centro de Supercomputación de Galicia, que ten recoñecida experiencia en traballos similares con sistemas de información xeográfica.

O obxectivo fundamental do proxecto é a elaboración dunha aplicación informática que permita a análise da distribución xeográfica dos apelidos no territorio galego. Esta ferramenta porase á disposición dos investigadores e de calquera usuario interesado a través de internet. A aplicación que pretendemos desenvolver permitirá coñecer a distribución xeográfica dos apelidos de Galicia sobre o mapa de concellos. Os datos que se tomarán para a representación están tirados do censo de poboación de Galicia do ano 1998. Ademais da distribución no territorio dos portadores dos apelidos poderase obter información estatística sobre as frecuencias de apelidos (en Galicia, nas provincias, nos concellos), as frecuencias proporcionais (número total de apelidos, e poboación de cada concello), información sobre cada un dos apelidos (número total de portadores, listado de concellos con portadores, posición no listado de frecuencias, etc.) e datos sobre cada un dos concellos galegos (poboación, número de portadores, posición no listado de frecuencias, etc.).

2. Descrición do corpus

O material que constitúe o corpus é unha base de datos de apelidos elaborada sobre o Censo de poboación de 1998 proporcionado polo Instituto Galego de Estatística¹. A base está constituída por 5.456.982 rexistros correspondentes a 17.193 formas de apelidos distintas, e cada un deses rexistros está vinculada co concello de nacemento do portador. Polo tanto, en cada un dos rexistros da base aparece o apelido, o código de localización e o número de portadores (Figura 1). As dúas primeiras cifras do código identifican a provincia (15 A Coruña, 27 Lugo, 32 Ourense e 36 Pontevedra) e as tres restantes o concello. Este conxunto de datos son a base fundamental do proxecto, xa que fornecen a información que se representa nos mapas e tamén a que se ofrece en forma de táboas.

Cartografía dos apelidos de Galicia: presentación do proxecto

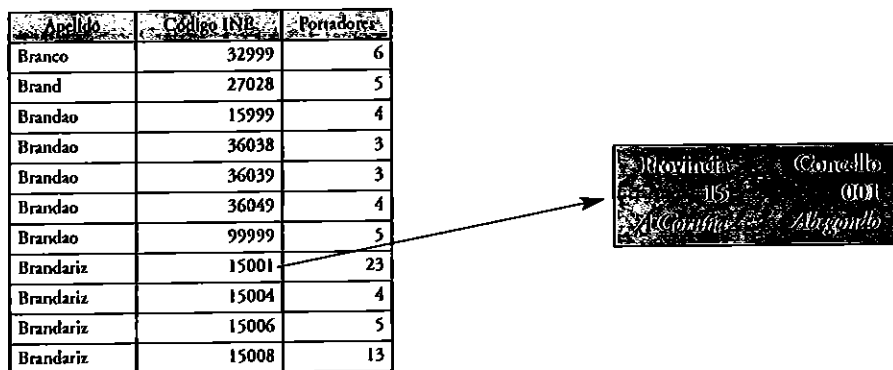

Figura 1

3. Metodoloxía

Tanto para a elaboración dos mapas coma para a confección das táboas de información que subministrará a aplicación é necesaria a utilización de recursos informáticos. O programa que se encarga da elaboración dos mapas está fundamentado na metodoloxía GIS (Sistema de Información Xeográfica), e permite poñer en relación un conxunto de datos xeoreferenciados cun espazo de representación xeográfica. Neste caso a base de datos xeoreferenciada é a base de apelidos, na que para cada rexistro existe un código de identificación xeográfica, e o espazo de representación é o mapa de concellos de Galicia (Figura 2). Unha vez que se realiza a demanda de consulta dun apelido, o sistema crea un arquivo de datos no que figuran os concellos en que se rexistrou ese apelido e o número de portadores (Figura 3). A partir destes datos, o programa elabora o mapa correspondente, no que os concellos aparecen destacados con cores graduadas segundo o número de portadores (Apéndice, mapa da Figura 4). A aplicación informática tamén permitirá extraer información sobre a base en forma de táboas de datos. Estas táboas son listados que proporcionan información sobre un determinado concello (apelidos máis frecuentes), sobre un apelido (concellos en que se rexistra) ou sobre o conxunto de apelidos (apelidos máis frecuentes, apelidos menos frecuentes, etc.).

Estas dúas formas de presentación permitirán que o investigador poida interpretar e analizar a información dun xeito áxil e facilmente accesible. Para a representación cartográfica, o sistema vai permitir dúas formas de visualización: un mapa no que se representa a distribución do número total de portadores por concello e outro mapa que mostra a porcentaxe relativa de portadores tendo en conta a poboación de cada concello. Este segundo método permitirá corrixir as desviacións orixinadas polos grandes núcleos de concentración de poboación.

Xulio Sousa Fernández

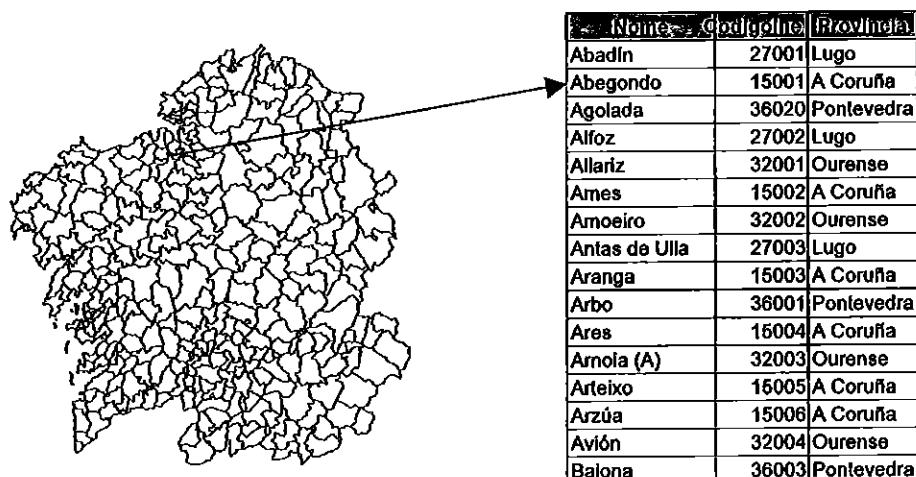

Figura 2

4. Exemplos

No apéndice ofrécense algúns exemplos dos distintos tipos de mapas e táboas de datos que poderán obterse da aplicación que se pretende desenvolver. Para a confección das táboas utilizáronse os programas Microsoft® Access 2000 e Microsoft® Excel 2000; para a elaboración dos mapas empregouse o programa Mapinfo® Professional 6.5. No momento da redacción desta descrición aínda non estaba desenvolta a aplicación informática, polo tanto estas mostras deben tomarse como un ensaio dalgunhas das posibilidades que finalmente estarán ó alcance dos usuarios.

Na Figura 4, no apéndice, preséntase o que se será o resultado da consulta máis común. O apelido sobre o que se solicitou a información é Brandariz, na caixa superior da táboa da dereita indícase o número total de portadores deste apelido en Galicia (1088), o número de concellos en que se encontraron máis de dous portadores deste apelido (36) e a posición que ocupa pola súa frecuencia (638) entre os 17.139 apelidos distintos que constitúen o corpus da base. Debaxo aparecen ordenados de maior a menor polo número de portadores os 36 concellos en que se rexistrou o apelido: na columna da esquerda o número de portadores por apelido, na do centro os concellos correspondentes e na columna da dereita a porcentaxe de portadores que corresponde a cada concello tendo en conta o número total de portadores; neste caso o 25,55% das persoas co apelido Brandariz foron rexistradas no concello da Coruña. Na esquerda da páxina preséntase o mapa da distribución por concellos dos portadores do apelido Brandariz. Os catro intervalos considerados correspónden-se con catro cores graduadas que destacan os concellos correspondentes. Ó marcar algún destes concellos co punteiro do rato obterase a información que aparece no cadrado destacado: nome do concello, provincia, número de portadores nese concello, posición que ocupa o concello no conxunto de concellos en que se rexistrou o

Cartografía dos apelidos de Galicia: presentación do proxecto

apelido, a porcentaxe que representa o número de portadores dese concello sobre o total e a porcentaxe que representa o conxunto de portadores do apelido Brandariz tendo en conta a poboación do concello.

Na seguinte páxina (Apéndice, Figura 5) móstrase outra posibilidade de representación cartográfica do número de portadores. No mapa da Figura 4 destácanse os concellos con cores graduadas establecidas segundo o número total de portadores; nesta forma de representación, moi ilustrativa e útil, aparecen case sempre máis destacados os concellos de maior poboación que están na área en que o apelido é máis frecuente (na Figura 4 o concello máis destacado é o da Coruña). Para corrixir esta perturbación recorreuse a considerar a porcentaxe que supoñían o conxunto de portadores dun apelido con respecto á poboación do concello. Desta maneira os datos son moito máis representativos e tamén resultarán máis útiles, por exemplo, para coñecer a orixe ou o centro de difusión dos apelidos. No cadro da dereita da Figura 5 aparecen os concellos ordenados pola porcentaxe relativa, ademais consta tamén información sobre o número total de portadores (número de portadores e porcentaxe respecto do total). No mapa da esquerda represéntase con cores graduadas a porcentaxe relativa dos portadores. Ó contrastar os dous tipos de mapas (Apéndice, Figuras 6 e 7) e os datos das taboas repectivas descóbrense as diferenzas dos dous modelos de representación: no mapa da esquerda o concello da Coruña é o máis salientado, mentres que no da dereita é o de Carral; tamén se aprecia que o concello pontevedrés de Vila de Cruces está máis destacado no mapa da dereita².

Ademais das anteriores utilidades, a aplicación vai ofrecer tamén información en forma de táboas de datos. Na Figura 8 (Apéndice) móstrase unha táboa con toda a información que se pode extraer da base de datos sobre un apelido: portadores totais, número de concellos con máis de dous portadores, posición do apelido pola súa frecuencia, concello con maior número total de portadores, concello con maior índice de portadores respecto da súa poboación, provincia con maior número de portadores e tamén tódolos datos referidos ós concellos en que se rexistra o apelido. Tamén se ofrecerá a posibilidade de coñecer datos onomásticos sobre un concello determinado. Na Figura 9 (Apéndice) ofrécese un exemplo para o concello ourensán de Gomensende no que figuran os apelidos ordenados pola súa frecuencia, o número de portadores, a porcentaxe relativa e o número de apelidos distintos que se rexistraron. O último exemplo que se presenta é o da lista de apelidos da base; na táboa ordénanse pola súa frecuencia e indícase para cada un deles o número de portadores e a porcentaxe que representa sobre o total de portadores (Apéndice, Figura 10).

5. Conclusións

A culminación deste proxecto será a súa difusión a través de internet. Unha vez que a base de datos estea totalmente depurada e se probe e avalle o funcionamento da aplicación, conectarase á rede para que a comunidade científica internacional e tamén calquera usuario poidan ter acceso a toda a información onomástica sobre os apelidos contida na base. No momento de redactar esta contribución contamos xa

Xulio Sousa Fernández

cun primeiro deseño da aplicación, que nos próximos meses se mellorará e completará coas contribucións dos participantes e colaboradores do proxecto. Polo tanto, os resultados que se presentan aquí deben ser considerados como exemplos que permitiron presentar algúns dos rendementos do proxecto que se está a desenvolver.

NOTAS

1. Co fin de preservar a confidencialidade o IGE non nos facilitou os rexistros correspondentes ós apelidos con menos de dous portadores por concello.
2. No nomenclátor oficial figura neste concello un lugar co nome Brandariz, parroquia de Brandariz (San Miguel) (www.xunta.es/nomenclator).

Cartografía dos apelidos de Galicia: presentación do proxecto

APÉNDICE

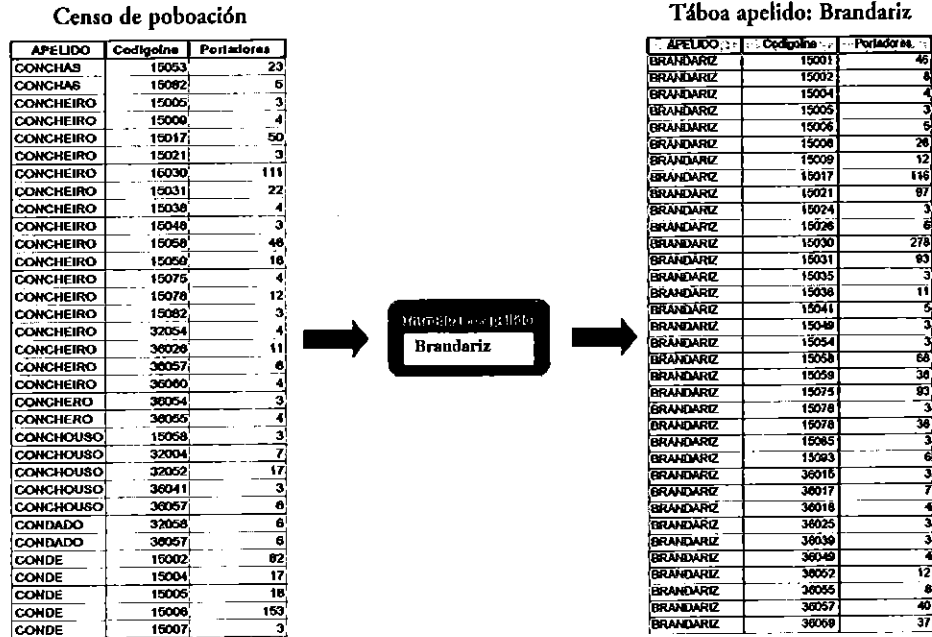

Figura 3

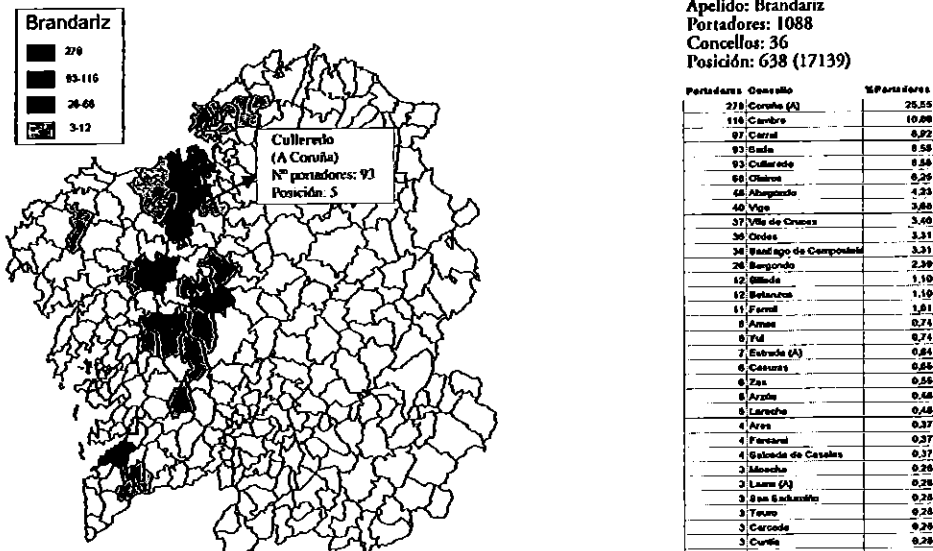

Figura 4

Xulio Sousa Fernández

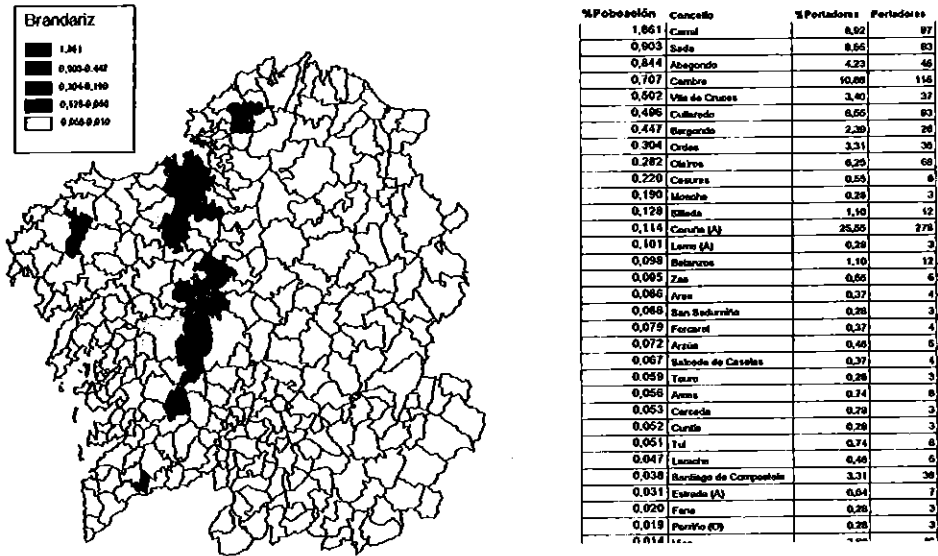

Figura 5

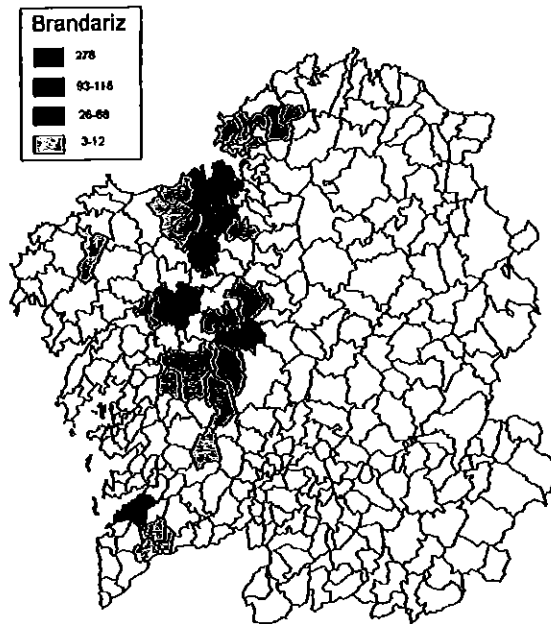

Figura 6

Cartografía dos apelidos de Galicia: presentación do proxecto

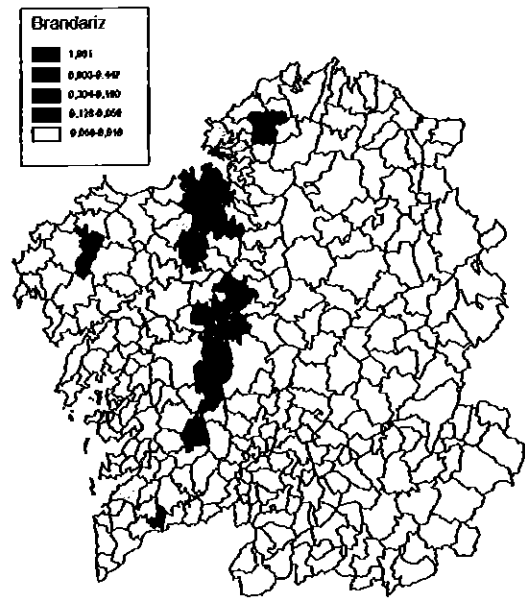

Figura 7

Apelido: Brandariz
 Portadores: 1088
 Concellos: 36
 Posición: 638 (17139)
 1º concello por frecuencia de portadores: A Coruña
 1º concello por frecuencia de poboación: Carral
 Provincia con maior nº de portadores: A Coruña

Portadores	Concello	Provincia	Poboación	%Portadores	%Poboación
278	Coruña (A)	A Coruña	243134	25,05	0,114
118	Cambre	A Coruña	16601	10,88	0,707
97	Carral	A Coruña	8212	8,92	1,861
93	Culleredo	A Coruña	18743	8,55	0,499
83	Sada	A Coruña	10298	8,55	0,803
80	Oleiros	A Coruña	24102	8,25	0,262
46	Abegondo	A Coruña	5451	4,23	0,844
40	Vigo	Pontevedra	263110	3,68	0,014
37	Vila de Cruces	Pontevedra	7370	3,40	0,502
36	Ordes	A Coruña	11891	3,31	0,304
30	Garzingo de Compostela	A Coruña	83584	3,31	0,038
26	Bergondo	A Coruña	5817	2,36	0,447
12	Belanzos	A Coruña	12298	1,10	0,088
12	Silleda	Pontevedra	9339	1,10	0,128
11	Ferrol	A Coruña	82548	1,01	0,013
8	Ames	A Coruña	14189	0,74	0,056
8	Tui	Pontevedra	16798	0,74	0,051
7	Estrada (A)	Pontevedra	22388	0,84	0,031
6	Cesuras	A Coruña	7733	0,56	0,220
6	Zas	A Coruña	8311	0,56	0,095
5	Azúa	A Coruña	8847	0,46	0,072
5	Larache	A Coruña	10709	0,46	0,047
4	Ares	A Coruña	4662	0,37	0,065
4	Fornarel	Pontevedra	6084	0,37	0,079
4	Balceda de Caselas	Pontevedra	6009	0,37	0,067
3	Arleco	A Coruña	21290	0,28	0,014
3	Cercado	A Coruña	6655	0,28	0,053
3	Fene	A Coruña	14912	0,26	0,020
3	Mooche	A Coruña	1583	0,28	0,190
3	Narón	A Coruña	31088	0,28	0,010
3	San Sadurniño	A Coruña	3503	0,28	0,008

Figura 8

Xulio Sousa Fernández

Concello: Gomeende
Aplidos: 87

Aplido	Quantidade	Montante
ALVAREZ	316	13,945
FERNANDEZ	181	7,888
RODRIGUEZ	169	7,458
VAZQUEZ	128	5,849
PEREZ	107	4,722
GIL	95	4,192
GONZALEZ	91	4,016
MARTINEZ	79	3,488
DOMINGUEZ	76	3,310
PEREIRA	74	3,268
CASTRO	62	2,736
ALONSO	58	2,471
SANCHEZ	54	2,383
ESTEVEZ	52	2,295
LOPEZ	47	2,074
VISO	45	1,986
SALGADO	29	1,280
RIOS	28	1,238
ARAUJO	26	1,147
MOSQUERA	24	1,059
GUTIERREZ	21	0,927
SUAREZ	21	0,927
GARCIA	20	0,883
GOMEZ	19	0,838
SEQANE	19	0,838
MONTERO	18	0,794
RIVERA	18	0,794
ROJO	17	0,750
VELOSO	17	0,750
LORENZO	16	0,706
ALEN	16	0,706

Figura 9

Aplido	Quantidade	Montante
RODRIGUEZ	241337	8,858
FERNANDEZ	228621	8,391
GONZALEZ	178994	6,570
LOPEZ	171916	6,310
GARCIA	158879	5,831
PEREZ	129491	4,753
MARTINEZ	114749	4,212
VAZQUEZ	104258	3,827
ALVAREZ	81991	3,009
GOMEZ	70317	2,581
CASTRO	61533	2,258
IGLESIAS	56895	2,088
DIAZ	51651	1,892
SANCHEZ	50447	1,852
BLANCO	47387	1,739
VARELA	44252	1,624
ALONSO	44092	1,618
OTERO	43412	1,593
DOMINGUEZ	42318	1,553
REY	36534	1,341
SUAREZ	33238	1,220
LORENZO	29861	1,096
PIÑEIRO	25685	0,943
PEREIRA	24187	0,888
VIDAL	23964	0,880
MENDEZ	23053	0,846
NUÑEZ	21666	0,795

Figura 10

OS NOMES DE CASA DO BURIZ

Fernando Vázquez López

I. Os nomes de casa

Neste traballo trátase de dar conta dunha realidade cultural e lingüística moi presente nos núcleos rurais: os nomes de casa. O nome de casa é a denominación ou denominacións que son usadas para referirse a unha casa.

Os nomes de casa, tamén chamados oicónimos (ELR, s.v. oiconime), son estudados pola oiconimia, que é unha parte especial da onomástica que se dedica á súa análise e estudo.

Á máis de oicónimos tamén reciben o nome de ecónimos (Álvarez-Balbuena García 1999:8-9), aínda que esta denominación tamén é usada para referirse aos nomes comerciais (Bajo Pérez 2002:22-23), polo que debido a esta ambigüidade da denominación ecónimo, é preferible reservar esta forma para os nomes propiamente comerciais, e para os nomes de casa utilizar a forma oicónimo.

Os oicónimos pódense agrupar en distintos conxuntos segundo a súa orixe. Sen dúbida, o grupo de nomes de casa procedentes de *alcumes*¹ é un dos máis interesantes. Nos últimos anos, a creación de *alcumes* descendeu notablemente, o que levou a que a creación de oicónimos que teñen a súa orixe nun alcume descendese tamén.

As causas deste descenso están en que cada vez é menor a dependencia que uns veciños teñen dos outros, o que leva a que as relacións que existen entre eles sexan cada vez menores.

Na parroquia do Buriz, que foi a utilizada para a recollida de nomes de casa, ademais da forma *alcume*, que non é a máis empregada, tamén aparecen outras formas para referirse á mesma realidade lingüística como son *apoio*, *alias*, *mote*, *mal nome* e *apodo*².

De todas estas formas as que teñen unha maior extensión e rexistran un maior uso son *apoio* e *mal nome*. A diferenza entre estas dúas denominacións está en que *mal nome* refírese a todos os *alcumes* que teñen connotacións negativas, mentres que *apoio* pode referirse tanto a *alcumes* con connotacións negativas coma sen elas.